

DVA FILOZOFA, GOTTSCHALK I HASDAI IBN ŠAPRUT, O HRVATIMA U VRIJEME NARODNIH VLADARA

MIRKO D. GRMEK

(*Université de
Paris – Sorbonne*)

UDK 101 (497.5) »501«
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 25. X. 1994.

Literarni izvori o Hrvatima prije XII. stoljeća tako su rijetki i šturi da je Lovre Katić izazvao svojevrsnu senzaciju objavivši 1932. godine dotad nepoznate podatke o boravku učenog benediktinca Gottschalka na dvoru kneza Trpimira¹. Povod toj publikaciji bilo je otkriće belgijskog benediktinca Germaina Morina da su u jednom rukopisu gradske knjižnice u Bernu (kodeks broj 584 iz konca IX. stoljeća) zapisana djela saksonskog filozofa i teologa Gottschalka, poznata u dotadašnjoj znanosti po naslovima, ali koja su se smatrala izgubljenima².

U bernskom rukopisu nema oznake autora, pa je Morinova zasluga napose u tome da je nedvoumno utvrdio da je riječ upravo o raspravama tog borbenog i kontroverznog predstavnika rane skolastike. Odmah po tom otkriću Morin je pismom od 11. svibnja 1931. obavijestio svojeg prijatelja Frana Bulića da se u jednom traktatu bernskog rukopisa spominje i »Tripemirus rex Sclavorum«, a u drugom neke sintaktičke osobine govora u Dalmaciji. Na Bulićevu zamolbu fotografirane su četiri stranice navedenog kodeksa (fol. 51r, 51v, 71r i 71v), pa je Lovre Katić, tada Bulićev suradnik i tajnik povjesničarskog društva »Bihać« na temelju tih fotokopija i ranije općenite literature veoma savjesno, vješto i lijepo sastavio svoj prikaz Gottschalkove ličnosti i njegovih veza s Hrvatskom. Katić dobro ističe da bi bilo »potrebno pregledati cijeli rukopis«, ali »to je skopčano s poteškoćama«, jer »se radi o tome da se rukopis izda štampom«. Taj će posao, kaže Katić, obaviti benediktinac Cyrille Lambot koji je »već 1931. bio

¹ L. Katić, »Saksonac Gottschalk na dvoru kneza Trpimira«, *Bogoslovska smotra*, 20, 1932, str. 403–432. Tiskano pod istim naslovom i kao posebna knjižica: Zagreb, Tisak Nadbiskupske tiskare, 1932, 35 str.

² G. Morin, »Gottschalk retrouvé«, *Revue bénédictine*, 43, 1931, str. 303–312.

u Bernu i prepisivao taj manuskript od 300 stranica«. Trebalo bi pričekati tiskanje tog djela, ali se Buliću i Katiću žurilo da upoznaju hrvatsku javnost s novim podacima iz jednog od najznamenitijih razdoblja hrvatske prošlosti.

Tiskanje Lambotova kritičkog izdanja Gottschalkovih djela zavuklo se zbog ratnih događaja. Ostvareno je tek po završetku drugog svjetskog rata³. Lambotovo djelo ostalo je u nas bez odjeka. Iako su se naši povjesničari u novije vrijeme često osvrtnali na Gottschalkove vijesti o Hrvatskoj, nitko se nije poslužio tim temeljnim izdanjem. Svi su se dosad oslanjali samo na Katićevu monografiju⁴.

Nije mi nakana da se na ovom mjestu opširnije osvrnem na Gottschalkove životne zgrade ili bolje rečeno nezgrade, na njegov višeslojni i prgavi karakter i na njegove teološke okršaje u burno vrijeme predskolastike⁵, a neću ulaziti ni u suptilnosti njegovih argumenata o predestinaciji te teološkim i logičkim aspektima trojednog božanstva, jer su o tome pisali drugi sa stručnim poznavanjem tematike⁶.

³ C. Lambot, *Oeuvres théologiques et grammaticales de Godescalc d'Orbais*, Louvain, Université catholique, 1945, 684 str.

⁴ Osim udžbenika i općih djela o ranoj hrvatskoj povijesti, vidi napose I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. I, *Opći povijesno-kulturni osvrt*, Split, 1963, str. 82 i 144, i sv. II, *Benediktinci u Dalmaciji*, Split, 1964, str. 303; V. Koščak, »Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925–928«, *Historijski zbornik*, 33–34, 1980–1981, str. 291–355 (napose str. 310–311); B. Vidov, *Benediktinac Gottschalk iz Orbaisa na dvoru kneza Trpimira I*, Toronto, 1984, i C. Dolbeau, »Gottschalk, hôte de la Croatie médiévale«, revija *Matoš*, br. 6, 1985. O Gottschalkovim vezama s Hrvatskom pisali su s gledišta povijesti filozofije napose K. Krstić, »Povijest filozofije u Hrvatskoj«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, 1, 1975, br. 1–2, str. 11–20 (napose str. 12–13), a s gledišta povijesti znanosti Ž. Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, Zagreb, Liber, 1982, sv. I, str. 32–33. O tome sam pisao, oslanjajući se također samo na Katića, u člancima »Pregled razvoja medicine u Hrvatskoj od pretpovijesnih vremena do XIII stoljeća«, u knjizi *Iz hrvatske medicinske prošlosti*, Zagreb, Zbor liječnika Hrvatske, 1954, str. 35–63 (napose str. 55) i »Izvori za proučavanje povijesti medicine kod Hrvata do XIII stoljeća«, *Anal. Historijskog instituta u Dubrovniku*, 3, 1954, str. 9–26. Zanimljivo je da Gottschalk nije obrađen kao posebna natuknica u *Enciklopediji Jugoslavije*. Posvećen mu je precizan i jezgrovit stavak bez potpisa u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1967, sv. II, str. 581.

⁵ Osnovne biografske podatke skupio je već V. Borrasch, *Der Mönch Gottschalk von Orbais; sein Leben und seine Lehre*, Thorn-Danzig, 1868, 109 str. – Katić (*cit. dj.*, str. 2–8) opisuje ličnost tog redovnika pabirčenjem po leksikonima i osnovnoj crkveno-povijesnoj literaturi. Nakon identifikacije bernskog rukopisa revidirali su biografske podatke napose W. Kagerah, *Gottschalk der Sachse*, Bordesholm, Nölke, 1936 (doktorska disertacija sveučilišta u Greifswaldu) i K. Vielhaber, *Gottschalk der Sachse*, Bonn, 1956.

⁶ Za pitanje predestinacije još vrijedi ono što su napisali F. J. Gaudard, *Gottschalk, moine d'Orbais, ou le commencement de la controverse sur la prédestination au IXe siècle*, Saint-Quentin, 1888, 61 str., i F. Picavet, »Les discussions sur la liberté au temps de Gottschalk, de Raban Maur, d'Hincmar et de Jean Scot«, *Comptes rendus de L'academie des sciences morales (Paris)*, 1896. Gottschalkove ideje o problemima sv. Trojstva i uopće njegovoj teološkoj metodi izvršno analizira J. Jolivet, *Godescalc d'Orbais et la Trinité. La méthode de la théologie à l'époque carolingienne*, Paris, Vrin, 1958, 188 str. – Koliko je meni poznato, još nema dobre rasprave o Gottschalku kao gramatičaru.

Gottschalk (Gotteschalk, Gotescalcus, Godescalc) se rodio na samom početku IX. stoljeća. Bio je još malo dijete kada ga je otac, saski grof, predao kao »oblatusa« opatiji Fulda da bi time izvršio jedan zavjet. Postigavši punoljetnost Gottschalk se 829. obratio crkvenom saboru u Mainzu da mu odobri napuštanje samostanskog života, što mu je u prvi mah odobreno, ali je na zahtjev znamenitog opata Hrabana Maura tu odluku poništio car Ludovik Pobožni: Gottschalku je dopušteno samo da promijeni samostan i da iz Fulde ode u Orbais (biskupija soissonska). Dok se u Fuldi, jednom od najvažnijih tadašnjih nastavnih središta, zanimao za filozofiju, gramatiku i prirodne znanosti, u Orbaisu se posvećuje studiju teologije i nalazi u djelima svetog Augustina i svetog Fulgencija inspiraciju za razradu doktrine o predestinaciji. Krenuo je godine 838. kao hodočasnik u Rim i počeo propovijedati da je Bog predodredio konačno spasenje odnosno osudu svakog pojedinca. Naučavao je da je Bog predodredio kako broj dana koji je dao životu svakog čovjeka, tako i sudbinu u vječnosti. Nakon grijeha Adama i Eve koji je čovjeka predao u vlast demona, Bog ne spašava sve ljude, nego samo odabrane pravednike. Krist se žrtvovao samo za predodređeni dio čovječanstva. Po Božjoj milosti neki ljudi čine dobro, a neki nemaju tu milost, ali to još ne znači da nužno, Božjom odlukom, čine zlo. Gottschalk zastupa takozvanu dvostruku predestinaciju s obzirom na efekte. Slične će misli kasnije zastupati Luter i jansenisti. Problem determinizma koji se time načine na teološkoj razini fascinira rane skolastike, ali se mučno doima vjernika. Neizbježno se Gottschalk sukobljuje sa svojim crkvenim poglavarom, krutim nadbiskupom reimskim Hinkmarom, pa i sa svojim nekadašnjim preceptorom Hrabanom Maurom, sada nadbiskupom u Mainzu. Kako ne nalazi oslon u crkvenim vrhovima u Rimu i Veroni, sklanja se u Furlaniju, na dvor grofa Eberharda, zeta Ludovika Pobožnog. Hraban Maur obraća se 845/846. godine tom grofu pismom u kojem navodi da je saznao da kod njega boravi »nekakav nadrimudrac (*sciolus*) po imenu *Gotescalcus* koji uči da Božje predodređenje silom goni u propast neke ljude i, ako nisu predestinirani za vječni život, uzalud se žele spasiti i nastoje oko toga pravom vjerom i dobrim djelima«. Takvo tumačenje mnoge vjernike dovodi do očajja i rezignacije. Priča se – piše Hraban – da je taj vaš učenjak (*ipse doctor vester*) skupio brojne citate iz djela svetog Augustina kojima bi, protiv Pelagijaca, zastupao takve ideje. Hraban opominje grofa da ne pomaže širenje krivovjerja⁷.

Vrlo je vjerojatno da je Gottschalk, kojemu je cijeli životni put obilježila ljubav prema knjiškoj učenosti, diskusiji i naučavanju, došao u Furlaniju radi visoke škole u Čedadu (*Cividale del Friuli*). Osnovana 825. godine, ona je sredinom IX. stoljeća bila u punom cvatu. Pohađali su je kako klerici tako i djeca

⁷ *Monumenta Germaniae historica, Epistolae*, sv. V, str. 481–487; *Patrologia latina*, sv. 112, str. 1553–1562, i Lambot, *cit. dj.*, str. 5–6.

istaknutih plemića. Gottschalk je upravo u vezi s čedadskom školom mogao upoznati kneza Trpimira, čiji se potpis nalazi na jednoj stranici drevnog latinskog *Evandolja* koje se čuvalo u Akvileji i zatim u Čedadu⁸.

Nakon Hrabanova pisma Eberhardu Gottschalk napušta Furlaniju i, neumorno propovijedajući, putuje kroz Dalmaciju sve do zemlje Bugara. U Hrvatskoj je boravio oko dvije godine (846-848), dijelom sigurno na dvoru kneza Trpimira. Odatle se, tvrdo uvjeren da ispravno tumači naučavanje svetog Augustina, vratio preko Panonije i Norika u Mainz, gdje je u listopadu 848. sazvan crkveni pokrajinski sabor.

Na saboru u Mainzu Gottschalk brani svoje ideje i ujedno optužuje Hrabana da zastupa semipelagijanizam. Pošto je saslušao njegove i Hrabanove argumente, sabor osuđuje Gottschalka, prezirno ga naziva »monahom lutalicom« (*gyrovagus monachus*) i izručuje ga na daljni postupak njegovom metropolitu, nadbiskupu u Reimsu. Hinkmar saziva pokrajinski sabor u Quierzyu, koji 849. poništava iz formalnih razloga Gottschalkovo zaredenje za svećenika i osuđuje ga na bičevanje sve dok se ne odrekne svojeg naučavanja. Pod mukama pristaje da sam baci u vatru svoje rukopise.

Zatočen u samostanu Hautvillers, Gottschalk se tvrdoglavo vraća svojim teološkim tumačenjima i sastavlja »ispovijesti« (*professiones*) u obranu ideja zbog kojih je lišen slobode. Iako papa Nikola I, lyonski biskup sv. Remigije, učeni Gottschalkov prijatelj Walafrid Strabo i druge istaknute osobe smatraju da bi s njime trebalo blaže postupati, jer ono što zastupa nije nužno u sukobu s katoličkom vjerom, Hinkmar i Hrabanus ne pristaju ni na kakav kompromis. Drugi sabor u Quierzyu (853) ponovo osuđuje naučavanje o predestinaciji i formulira posebni članak o slobodi ljudske volje. Ipak, rasprava o Gottschalkovim argumentima oštro se strastveno nastavlja na saborima u Valenceu (855) i Metz (863). Gottschalk piše u zatvoru o sv. Trojstvu, zastupa teološku opravdanost izraza *trina deitas* i formulira vrlo suptilno tumačenje božanstva (*deitas*): ono bi bilo jedinstveno po naravi, ali trojno po osobama (*naturaliter una, personaliter trina*). Njegova je polemika uperena izravno protiv Hinkmara i obrađuje napose gramatičko-logički problem jedinstva u trojstvu, zatim problem dvostruke naravi Sina (napose teološku poteškoću participacije Kristove ljudske naravi u božanskoj naravi trojednog Boga) i problem odnosa Sina prema Duhu Svetome. Katić oprezno primjećuje da »činjenica da ga brane ljudi sveta života i ugledna položaja u Crkvi daje slutiti da njegovi protivnici nisu bili vazda pravedni prema njemu«. Gottschalk se ni pred smrt nije pokolebao, iako je odreknuće od heretičkih uvjerenja bilo uvjet da bi mogao dobiti crkvene sakra-

⁸ Vidi A. Cronia, »Revision der slavischen Eigennamen im alten Evangeliar vom Cividale«, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 1952, str. 6-21.

mente. Preminuo je između 867. i 869, zatvoren u samostanu, lišen posljednje pomasti; pokopan je bez ceremonija, u neposvećenoj zemlji.

Benediktinac Gottschalk u prvom je redu teolog. Citati u njegovim djelima ukazuju na izvrsno poznavanje patristike i posebno na utjecaj sv. Augustina i sv. Jeronima. On slabo poznaje klasične filozofske pisce. Čitao je Platona i Boecija, no nikad ne spominje Aristotela. Zanima se za logiku i vješto barata silogizmima. Omiljeni su izvor njegovih informacija Izidorove *Etimologije*, a model mu je često latinski gramatik Priscijan iz Cezareje. Etimologija i gramatika za Gottschalka su najviši oblici profane znanosti: s njima počinje ili s njima završava svako znanstveno istraživanje. On duboko vjeruje u ontološko-gramatički paralelizam. Istraživanje jezika služi upoznavanju vanjskog, objektivnog svijeta. Gottschalk poznaje, dakako, prirodnoznanstvena djela Hrabana Maura i *Hortulus* svojeg suučenika Walafrida, no ne mari za empirijski pristup prirodnim pojavama.

U Gottschalkovim se djelima Hrvatska spominje na dva mjesta. Nije se, nažalost, ostvarila Katićeva nada da će izdavanjem svih tekstova tog autora doći na vidjelo i neke druge vijesti o njegovu boravku u našim krajevima. Nov je podatak jedino da je u svojim putovanjima dopro i do Bugara.

Glavna se vijest nalazi u jednoj zbirci Gottschalkovih odgovora na razna pitanja (a ne, kako je mislio Katić, u djelu *De trina deitate*), u poglavlju pod naslovom *Si Sibillae et ceteri vates paganorum spiritum sanctum umquam meruerint mereri vel habere?* Na početku tog poglavlja Gottschalk ponavlja svoje uvjerenje da postoje dva svijeta: s jedne su strane pravednici, a s druge prokletnici. Kada osobe koje je Bog odabrao govore istinu, one to čine u skladu s duhom Božjim; ali istinu mogu govoriti i osobe za koje Bog znade da su osuđene, pa i davli, u čemu na neki način participira duh Božji. Sibile i drugi poganski proroci često govore istinu. Svaka istinita riječ, ma tko je izgovorio, znak je prisutnosti Duha Svetoga. Gottschalk potkrepljuje svoje tvrdnje citatima iz Biblije i patrističkih rasprava, pozivajući se napose na Augustina, Bedu i Jeronima. Tvrdo uvjeren da za svakog čovjeka postoje znaci predstojeće smrti (kako to dobro znade davao koji mu upravo tada priprema zamku), Gottschalk piše⁹:

»Ne treba se stoga čuditi da u ratno vrijeme jastrebovi, kopci i orlovi slijede onu stranu ljudi za koju predosjećaju da će biti ranjeni, poubijani i zadavljeni. Isto su tako u boju konji veseli na onoj strani koja će po Božjoj volji pobijediti. Provjerio sam to i ja sam, posredstvom mojeg učenika Gottschalka (*Gottscalus filiulus meus*¹⁰), na našem konju. Kad je naime Trpimir, kralj Slavena (*Tripemirus*,

⁹ Ms. Bern. 584, f. 51r–52r; Lambot, *cit. dj.*, str. 169–170.

¹⁰ Riječ *filiulus* ovdje označava duhovnog sina. Gottschalka iz Orbaisa pratio je u Hrvatskoj mladić, valjda klerik, s istim krsnim imenom.

rex Sclauorum), polazio s vojskom protiv Grka i njihova patricija (*contra gentem Graecorum et patricium eorum*), a naš se dom nalazio na samoj granici buduće bitke (*et esset in confinio futuri belli villa nostra*), rekao sam mu neka ide i čini, kako mu je to i dužnost, sve što je potrebno u korist kralja i njegove vojske. Zakleh ga ipak strahovito imenom Gospodina Boga da ne uzimlje oružje i ne ostaje uz vojsku; jašući za njome trebao je pomno paziti koje će pokrete naš konj izvesti i pokazati. Odavno¹¹ sam naime posve sigurno znao da će pobjeda pripasti onoj strani ratnika čiji će konji stupati veselo i pokazivati svoju radost trijumfalnim kretnjama. Tako se uskoro dogodilo da je (naš) konj načeo i zatim jasno pokazao kretnje poigravajućeg konja. Osim toga, postoje i drugi načini da se to provjeri¹². Veoma iskusni liječnici često mogu pipanjem vene proreći skorbu smrt malak-saloga bolesnika. U naše je vrijeme u Spoletu živio liječnik po imenu Hadoinus¹³ koji je tamo dao nekoj ženi, kao i drugim pacijentima, ljekoviti napitak; uvjeren da je njeno oporavljanje trajalo dovoljno dugo, ona je jednog dana zapjevala na polju među drugim ženama ili s muškarcima i to veoma zvonkim glasom. Kad je to čuo spomenuti liječnik, preokao je da će ta žena sigurno umrijeti čim prestane pjevati. Njen se mozak ispraznio, rekao je, i zato ima tako zvonak glas i zato će, čim dovrši pjesmu, i dovršiti svoj život i izdahnuti. To se doista odmah dogodilo odnosno to ju je zadesilo. Došavši poslije toga u ovu zemlju (*in hanc patriam*) taj se liječnik zaredio kao monah u samostanu Corbie (*in Crasbacensi coenobio*) u vrijeme opata Warina (*sub abbate Vuarino*)¹⁴ i za života ...¹⁵, nadstojnika poljskih imanja pod upravom tog opata. Kako su u jednom od tih imanja ležala dva bolesna vazala navedenog opata, on je jednog dana naredio tom liječniku da ih posjeti i da ga izvjesti o njihovu stanju. Otišavši i vidjevši da jedan od tih bolesnika leži u postelji, dok drugi sjedi pokraj ognjišta, izjavio je, uz šutnju onih koji su ga pratili: Onaj koji sjedi uz vatru umrijet će, a onaj koji leži u postelji oporavit će se, tj. spasiti (*conualescet id est spassabit*)¹⁶. I dogodilo se točno sve što je rekao. Dakle, kao što je đavlu lako da spremno u Egiptu navješćuje bujanje Nila, tako je njemu lako da po poznatim znacima smrti bez

¹¹ Katić misli da *ex olim* ovdje znači »po nedavnim događajima«.

¹² Gottschalk misli općenito na mogućnost proricanja budućih događaja i napose na predviđanje časa smrti.

¹³ Nisu mi poznati drugi izvori o životu i djelovanju tog liječnika.

¹⁴ Corbie je znamenita benediktinska opatija kraj Amiensa u Francuskoj. To se moralo dogoditi prije 836, jer je tada Ludovik Pobožni premjestio Warina kao opata u samostan u Rebaisu.

¹⁵ Ime tog nadstojnika u rukopisu je izbrisano.

¹⁶ Ni u jednom rječniku nisam našao latinski glagol *spassare*. U kasnolatinskim tekstovima postoji u Dalmaciji riječ *spaçare* u značenju *mesti, čistiti* (usporedi *spazzare* u modernom talijanskom), no to ovdje ne odgovara kontekstu. Značajno je zajednički korijen s hrvatskom (i općeslavenskom) riječi *spasiti* samo slučajna konvergencija ili je gramatičar Gottschalk upravo u Dalmaciji našao taj literarni hapax?

oklijevanja prorekne budućnost za polumrtva čovjeka koji će sutra umrijeti, upravo tako kao što su demoni otkrili da znaju o mojem učitelju Wettinu (*magistro meo Vuectino*)¹⁷ koji će idućeg dana umrijeti, ono što tada nitko od ljudi nikako nije mogao predvidjeti. Doduše, oni su ga u skladu sa svojom naravi obmanuli prikazavši da će biti zatvoren u ormar (*armarium*)¹⁸«.

S gledišta povijesti filozofskih ideja veoma je poučno kako se u tom tekstu isprepleće magijsko shvaćanje povezanosti prirodnih pojava sa znanstvenim determinizmom. Očito ima isti korijen i Gottschalkovo naučavanje o predestinaciji. O nagadanju budućih događaja pomoću ponašanja konja pišu i drugi srednjovjekovni autori, u prvom redu Izidor iz Seville¹⁹. Za Gottschalka je taj španjolski biskup bio neprikosnoveni teološki i znanstveni autoritet. Franački je monah bez sumnje znao za Izidorovu interpretaciju ponašanja konja jer na drugim mjestima u svojim djelima citira s osobitom pohvalom pasuse iz *Etimologija*. Spomenimo uzgred da je najstariji prirodnoznanstveni rukopis koji se sačuvao u Hrvatskoj upravo jedan fragment tog enciklopedijskog djela (list pergamene na koje je u IX. ili X. stoljeću beneventanom prepisan odlomak o gmazovima i otrovnim životinjama)²⁰.

Na temelju navoda da je liječnik Hadoin »došao u ovu zemlju« i zaredio se u opatiji Corbie možemo zaključiti da je Gottschalk napisao taj tekst na području današnje Francuske, vjerojatno zatočenik u samostanu Hautvillers.

Sporno je u našoj historiografiji protiv koga je Trpimir pobjedonosno ratovao oko godine 847. Katić govori o »navalnom ratu Trpimira protiv bizantinskih gradova u Dalmaciji«²¹. Po njemu je »jasno da *gens Graecorum* nijesu drugi nego stanovnici dalmatinskih gradova koji su po ugovoru u Aachenu (812) ostali pod bizantinskom vlašću, a zalede pod franačkom«²². Patricij je, prema Katiću, carski namjesnik sa sjedištem u Zadru. Budući da je Gottschalk stanovao u blizini Trpimirova dvora i da je njegova *villa* bila na samoj granici ratnog područja, Katić drži da je Trpimir ratovao protiv zadarskog priora kao arhonta Dalmacije. Vladimir Koščak s pravom primjećuje da zadarski arhont nije nosio naslov

¹⁷ Dok je bio »oblatu« u Fuldi, Gottschalk je neko vrijeme boravio i u samostanu Reichenau, gdje je kao nastavnik djelovao Wettin. Taj istaknuti skolastik umro je 3. studenoga 824. Njegovu premonitornu viziju opisao je i Gottschalkov suučenic Walafrid Strabo.

¹⁸ Davolska poruka je dvosmislena, jer riječ *armarium* ne označuje samo ormar (naprimjer u samostanskoj biblioteci) nego i mrtvački kovčeg i grobnicu.

¹⁹ *Etymologiae* XII, 1.

²⁰ List uvezan u korice jedne inkunabule u Naučnoj knjižnici u Dubrovniku (*Ink.* 68). Vidi M. D. Grmek, »Rukovet starih medicinskih, matematičko-fizičkih, astronomskih, kemijskih i prirodoslovnih rukopisa sačuvanih u Hrvatskoj i Sloveniji«, *Rasprave i grada za povijest nauka*, 1, 1963, 259–342 (napose 260–261).

²¹ Katić, *cit. dj.*, str. 11.

²² *Ibid.*, str. 15.

patricius i da Gotschalk govori o »Grcima«, a ne o »Latinima«, kako su se onda nazivali stanovnici dalmatinskih gradova. Vjerojatnije je, dakle, da se radilo o ratu s bizantinskim četama koje su valjda došle s flotom pod vodstvom jednog patricija. Tu titulu nosili su stratezi tema, naprimjer Drača ili Kefalonije²⁴.

Gotschalk uvijek s velikom pozornošću odabire riječi kojima se služi, kako filozofske i teološke termine, tako i titule i geografske oznake. Dobar dio njegovih tekstova posvećen je gramatičkim i semantičkim izlaganjima, pa i takvim detaljima kao što je pravilno akcentuiranje latinskih riječi. Ne može se stoga olako prijeći preko činjenice da Gotschalk govori upravo o patriciju i Grcima i da Trpimiru daje kraljevski naslov (*rex*, a ne *dux*). Drugo Gotschalkovo svjedočanstvo o Hrvatskoj ponavlja tu titulu tadašnjeg vladara i potvrđuje da su stanovnici dalmatinskih gradova »Latini«, a ne Grci, iako su podvrgnuti grčkom caru. Podatak se nalazi u raspravi *De praedestinatione*. Iako je prvenstveno posvećeno problemu predestinacije, u tom se djelu raspravlja i o raznim problemima logike i gramatike, naprimjer o silogizmima i upotrebi riječi u prenesenom značenju. Interpretirajući jednu rečenicu u djelu proroka Izaije, Gotschalk upozorava da se često koristi opći pojam da bi se označile osobe kojima je taj opći pojam funkcija, naprimjer riječ *uenatio* (lov) se koristi u značenju *uenatores* (lovci). Tako riječi *diuinitas* i *deitas* mogu zapravo značiti u striktnom smislu *deus*. Gotschalk to potkrepljuje ovim primjerima²⁵:

»Svi Venecijanci (*Venetici*), naime Latini (*homines Latini*) koji žive u gradovima na moru, svoga gospodara, tj. grčkog cara, ne zovu *dominus* nego *dominatio*. Oni kažu: *Benigna dominatio miserere nostri*, ili *Fuimus ante dominationem*, ili *Ita nobis dixit dominatio*. Da ne bi podcijenio taj gotovo pučki način govora, gledaj što se zbiva na nebu. Umjesto *dominus* kažu *dominatio* i oni blaženi duhovi koji među ostalima čine šesti red²⁶. Tako se, dakle, kaže *deitas* i *diuinitas* umjesto *deus*. Također ljudi Dalmatinci (*homines Dalmatini*), upravo kao i ljudi Latini (*homines Latini*) koji su podvrgnuti carstvu Grka (*Graecorum imperio subiecti*), zovu kralja (*rex*) i cara (*imperator*) u običnom govoru po čitavoj Dalmaciji, a to je vrlo duga zemlja, dakle kažem, *rex* i *imperator* zovu *regnum* i *imperium*. Oni govore *Fuimus ad regnum*, i *Stetimus ante imperium*, i *Ita nobis dixit regnum*, i *Ita nobis loquutum est imperium*«.

U tom semantičkom raspravljanju za našu je povijest doista dragocjen podatak da su se stanovnici Hrvatske dijelili na »Dalmatince« i »Latine«, koji

²³ *Ibid.*, str. 13.

²⁴ Koščak, *cit. dj.*, str. 311. Vidi također J. Ferluga, *Vizantiska uprava u Dalmaciji*, Beograd, 1957, str. 66-67.

²⁵ Ms. Bern. 584, f. 70v-71r; Lambot, *cit. dj.*, str. 208.

²⁶ Katić i ostali naši autori ne poznaju ni mjesto tog odlomka u Gotschalkovim djelima ni tekst ovog početnog dijela.

su živjeli na istom području, ali su jedni priznavali vrhovnu vlast domaćeg vladara, a drugi bizantinskog cara²⁷. Početni dio tog teksta, dosad nepoznat u našoj historiografiji, potvrđuje da su »Latini« stanovnici starih autonomnih gradova. Upotreba riječi *rex* u tom kontekstu (umjesto riječi *dux* kojom se Trpimir titulira u natpisima i ispravama) ima, po mom mišljenju, veliku važnost. Gotschalk doslovno citira »obični govor«, pazeći upravo na odnos između upotrijebljene riječi i njenog pojmovnog sadržaja. Trpimir se očito smatrao kraljem u tadašnjem državnopravnom smislu tog naziva. Tako su ga nazivali njegovi podanici i stanovnici dalmatinskih gradova, iako je formalnu papinsku potvrdu tog naziva i kraljevsku krunu dobio tek Tomislav.

Gotschalk piše u raspravi *De corpore et sanguine Domini* da ga je, »u zemlji Bugara« (*in terra Vulgarorum*) neki moćni plemić preklinjao da mu dade piti pozvavši se, iako poganin, na ljubav onoga Boga koji je vino pretvorio u vlastitu krv²⁸. Svrha je te anegdote pokazati da je čudo transsubstancijacije takve naravi da ga i pogani mogu shvatiti i prihvatiti. Ako je bugarski plemić »preklinjao« Gotschalka da mu se smiluje i dade mu piti, očito je da se radilo o čovjeku u nevolji, valjda ratnom zarobljeniku. Gotschalk, dakle, nije boravio u zemlji Bugara kao gost domaćih velikaša, nego valjda uz kršćane u bojnom pohodu.

Dva teološka pitanja koja je načeo Gotschalk odigrat će značajnu ulogu u političkoj povijesti kršćanstva: pitanje sv. Trojstva bit će u središtu rasprava između zapadne i istočne Crkve, dok će učenje o predestinaciji otvoriti filozofsku problematiku sveopćeg determinizma prirode i slobode ljudske volje. O prvom će pitanju beskonačno raspravljati pravoslavni teolozi, a u odgovorima na drugo doći će do protestantske i jansenističke kritike službenog naučavanja Katoličke crkve.

Zanimljivo je da se Gotschalk osvrnuo na svoja sjećanja iz Dalmacije upravo dokazujući svoje rješenje tih dvaju osnovnih pitanja. Sjetimo se da prvi znaci crkvenog raskola između Rima i Carigrada padaju upravo u to vrijeme. Možda je upravo Gotschalk nagovorio Trpimira da pozove benediktince u Hrvatsku. Može se pomišljati da je i osnivanje samostana u Rižinicama kod Klisa (852) posljedica njegova utjecaja, no sačuvani povijesni izvori o tome, nažalost, šute.

* * *

U vrijeme kada je na istočnoj jadranskoj obali hrvatsko kraljevstvo postalo značajna mediteranska pomorska sila, tj. u X. i XI. stoljeću, u punom su usponu političke moći i kulturne djelatnosti arapsko-islamske države. Moglo se stoga

²⁷ Vidi o tome napose Koščak, *cit. dj.*, str. 310–311.

²⁸ *Ms. Bruxelles 5576*, f. 115v; Lambot, *cit. dj.*, str. 325.

nadati da će se u djelima arapskih autora, kako na Bliskom istoku, tako još i više u zapadnom Sredozemlju, moći naći važni podaci o narodu i zemlji Hrvata upravo u tom herojskom razdoblju. Iako svi sačuvani arapski literarni izvori još nisu u tom pogledu sustavno proučeni, može se reći da su rezultati razmjerno skromni²⁹.

Vijesti o Hrvatima donosi jedan arapski liječnik, filozof i političar koji je u X. stoljeću djelovao na dvoru u Kordobi: Hasdai ibn Šaprut. Pridjevom »arapski« označio sam njegovu jezičnu, kulturnu i političku, ali ne i etničku i vjersku pripadnost. Taj znameniti i svestrano obrazovani učenjak bio je Židov ne samo po podrijetlu nego i po uvjerenju, osjećajima i društvenoj aktivnosti, pa je, kako ćemo vidjeti, to i jedan od razloga njegova zanimanja za slavenske narode i daleke zemlje.

Hasdai ibn Šaprut se rodio oko 910. u mjestu Jaén u Andaluziji. Po zanimanju je bio prvo liječnik, a zatim se kao vješt političar i dobar poznavalac raznih jezika posvetio diplomaciji. Bio je ministar, povjerenik za odnose s vanjskim svijetom na dvoru omajadskog emira Abd ar-Rahmana III (godine vladanja 912–961) koji se 929. proglasio kalifom³⁰. Bizantinski car Konstantin VII. Porfirogenet poslao je 948/949. kalifu na dar nekoliko dragocjenih kodeksa, među njima napose opću povijest na latinskom jeziku španjolskog crkvenog pisca Pavla Orozija i ilustrirani grčki rukopis Dioskoridova djela o ljekovitim tvarima, pa je Hasdai ibn Šaprut poduzeo 951. godine, uz pomoć jednog grčkog monaha, prevođenje Dioskoridove farmakopeje na arapski i botaničku identifikaciju opisanih i naslikanih biljaka. Hasdai ibn Šaprut ostao je ministar i u vrijeme novog kalifa, al-Hakama II (godine vladanja 961–976), sve do svoje smrti u Kordobi oko 970. godine³¹.

U vezu s hrvatskom historiografijom doveo je njegovo djelo već Franjo Rački. Poznato je, naime, jedno hebrejsko pismo koje je Hasdai ibn Šaprut

²⁹ O rezultatima tih istraživanja vidi V. Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, sv. X, Zagreb, 1922 (s *Dodatcima*, Zagreb, 1923); J. Andrassy, »Slaveni u Španiji prije hiljadu godina«, *Narodna Starina*, br. 16, 1930, str. 85–94; M. D. Grmek, »Arapska svjedočanstva o zdravstvenim prilikama i medicini starih Slavena«, *Liječnički vjesnik*, 83, 1961, str. 271–279, S. Antoljak, *Izvori za historiju naroda Jugoslavije, Srednji vijek*, Zadar, Filozofski fakultet, 1978, i M. Tadin, »Odnos Hrvata i Arapa u Srednjem vijeku«, *Susreti (Zbornik radova sa susreta hrvatskih studenata u inozemstvu)*, Zagreb i Bochum, Kršćanska sadašnjost, 1986, str. 74–115.

³⁰ Zanimljiva je kronološka podudarnost s pretvorbom Hrvatske u kraljevinu.

³¹ Osnovne biografske podatke i stariju literaturu donosi G. Sarton, *Introduction to the history of science*, Baltimore, 1927, sv. I, str. 680. Temeljnu monografiju napisao je Ph. Luzzato, *Notice sur Abou Iousouf Hasdai ibn Schabrouf, médecin du dixième siècle, ministre des califes omeyyades d'Espagne et promoteur de la littérature juive en Europe*, Paris, 1852. Od novijih publikacija mogu se spomenuti I. Simon, »Hasdai ibn Schaprouf, médecin et diplomate juif de Xe siècle«, *Arch. Iberoamer. Hist. Med.*, 8, 1956, str. 353–359, i D. Margalith, »Rabbi Khasdayi Ibn Shaprut as a physician and medical translator«, *Koroth (Jeruzalem)*, 3, 1964, str. 202–206 i VII–X.

uputio pedesetih godina X. stoljeća (najvjerojatnije oko 953) hazarskom kralju Josipu posredstvom kralja naroda »Gebalim«. Postoje dobri, iako ne potpuno uvjerljivi dokazi, da je riječ upravo o Hrvatima³².

Hasdai ibn Šaprut opisuje u uvodu svojeg pisma kako je saznao za postojanje židovskog kraljevstva Hazara i kako je zatim preko raznih posrednika uzaludno pokušavao stupiti u vezu s tim narodom. Upravo u času kada je namjeravao uputiti Hazarima poslanike koji bi putovali u Rusiju preko Svete Zemlje, Mezopotamije i Armenije stigli su u Kordobu – piše Hasdai – »poslanici kralja Gebalima (*meleka ha-Gebalim*) i s njima dva Židova od kojih se jedan zvao Mar Saul, a drugi Mar Josip. Kad su čuli moje poteškoće, rekli su mi: Daj nam tvoja pisma, mi ćemo ih prenijeti kralju Gebalima. Zbog poštovanja koje gaji prema tebi, on će ih poslati Židovima koji žive u kraljevstvu Hngryn (sic) i oni će ih odatle prosljediti do Rusa i onda do Bugara sve dok tvoja poslanica ne stigne, kako ti želiš, na pravo odredište³³«.

Za našu je temu važan još i odlomak pisma u kojem se kraljevstvo Gebalima ubraja među moćne države i taj se narod poistovjećuje sa Slavenima: »Vladari svijeta koji su saznali za njegovu (tj. Abd ar-Rahmanovu) veličinu i moć poslali su mu poklone i posvjedočili su mu svoje poštovanje darovima i dragocjenim predmetima. Među njima su kraljevi Aškenaza³⁴, kralj Gebalima koji su Slaveni (*al-Saklab*), kralj Carigrada i drugi kraljevi«.

Hebrejska riječ *Gebal* označuje jedan brdovit kraj, pa bismo narod *Gebalim* najbolje mogli prevesti s *Brdani*. Oznaka *al-Saklab* se u Andaluziji u vrijeme kalifata često (iako ne isključivo) odnosila na Hrvate. Hipoteza koja te »Brdane« poistovjećuje s hrvatskim stanovnicima brdovitog zaleđa Dalmacije najbolje objašnjava itinerar koji su Mar Saul i Mar Josip predložili andaluzijskom ministru.

³² To je pismo u izvornom obliku objavio Izak ben Juda Akriš u Carigradu 1577. Ono je već u prošlom stoljeću tiskano u prijevodu na latinski, njemački, ruski i francuski jezik s brojnim komentarima. F. Rački je uvrstio latinski prijevod u svoju zbirku izvora *Documenta historiae Croatiae periodum antiquam illustrantia*, Zagreb, 1877, str. 420–422. Kritičko izdanje priredio je P. K. Kokovcov, *Evrejsko-hazarskaja perepiska v X veke*, Leningrad, 1932. Izdavači tog teksta se, dakako, redovno osvrću i na značenje riječi *Gebalim*. U tome nema jedinstvenog gledišta i jedan od zadnjih komentatora, N. Golb, lakonski zaključuje »This people has not been identified with certainty« (N. Golb i O. Pritsak, *Khazarian Hebrew documents of the tenth century*, Ithaca, Cornell University Press, 1982, str. 92). Argumente u prilog hrvatskoj tezi najbolje iznose V. Mažuranić, »Gebalim«, *Kolo Matice Hrvatske*, 8, 1927, str. 18 (o tome je pisao i ranije u svojim *Prinosima*), L. Glesinger, »Jevreji i Hrvati u arapskoj Španiji«, *Jevrejski almanah* (Beograd), 1955–1956, i u posljednje vrijeme M. Tadin, *cit. dj.*, 1986, str. 79–81. O tome je govorio i izvrsni poznavalac hebrejske literature G. Nahon u predavanju Trećem simpoziju o hrvatskoj kulturi, održanom na Sorbonni 1985. godine.

³³ Odredište je bio grad Itil na ušću Volge u Kaspijsko more.

³⁴ U tom kontekstu riječ Aškenazi označuje Nijemce.

Ako je tome tako, saznajemo da je Hrvatska u vrijeme kralja Mihajla Krešimira imala dobre diplomatske odnose kako preko mora sa zapadnim kalifatom, tako i kopnenim putem preko Ugarske s Rusima, Bugarima i Hazarima. Bugari o kojima je ovdje riječ, dakako, nisu istoimeni južni Slaveni, nego narod uz obalu gornjeg toka Volge. Osobito je važan podatak o tako ranom sudjelovanju Židova u političkim zbivanjima u Hrvatskoj. Također su za povijest naše filozofske i znanstvene misli od osobite vrijednosti navodi koji, makar i samo indirektno, ukazuju na intelektualne kontakte s jednim od najvažnijih središta srednjovjekovnog kulturnog života.

Dosad je izmaklo pozornosti hrvatskih povjesničara da je za našu daleku prošlost značajan još jedan podatak povezan s djelovanjem Hasdai ibn Šapruta. Na njega je upozorio Gérard Nahon prigodom simpozija o hrvatskoj srednjovjekovnoj kulturi na Sorbonni u prosincu 1985. godine³⁵.

Hasdai ibn Šaprut nastojao je osnovati u Kordobi hebrejsku knjižnicu sa svim dostupnim biblijskim, talmudskim, filozofskim i znanstvenim djelima. U tu se svrhu dopisivao s raznim osobama, tražeći podatke o hebrejskoj literaturi, kupujući stare rukopise i naručujući nove prijepise. Sačuvao se tekst pisma jednog uglednog Židova iz Barija u kojem između ostaloga obavješćuje anadoluzijskog državnika da su pisara Samuela, koji je za njega prepisao u južnoj Italiji »knjigu Josipa ben Goriona« napali razbojnici i oteli mu ne samo novac nego i rukopis³⁶. Riječ je očito o znamenitoj židovskoj kronici *Sefer Jossipon*. Tradicija pripisuje to djelo antičkom povjesničaru Flaviju Josipu, no ono je zapravo kasniji, srednjovjekovni apokrif. Prvotni je tekst nastao u Italiji valjda u prvoj polovini X. stoljeća, no dovršen je, u obliku u kojem je ta kronika danas poznata, tek 953. godine, dakle najvjerojatnije baš u vrijeme kada je Hasdai ibn Šaprut razgovarao s poslanicima kralja Gebalima.

Najstariji prijepis kronike *Sefer Jossipon* čuva se danas u Jeruzalemu. Na prvoj se stranici nabrajaju narodi koji su, nakon općeg potopa, potekli od Noinih sinova Sema, Hama i Jafeta. Citira se tekst *Knjige postanja* i razrađuje genealogija i geografska raspodjela najvažnijih naroda staroga svijeta u ranom srednjem vijeku. U toj dopuni biblijskog teksta nalazi se i jedan odlomak u kojem piše da su Moravljani, Hrvati (*Chrwt*) i Lužani, uz narode *Prvnim*, *Hrkr* i *Kznim*³⁷,

³⁵ G. Nahon, »Contacts judéo-croates au Moyen Age; considérations sur quelques documents anciens«, *Troisième symposium international: La culture croate au Moyen Age*, Paris, 1985 (tekst nije tiskan). Zahvalan sam kolegi Nahonu da mi je omogućio uvid u rukopis tog predavanja, pribavio fotokopije izvornih dokumenata i omogućio prijevode s hebrejskog.

³⁶ Rukopis *Adler 4009*, sačuvan u Jewish Theological Seminary of America, New York. Tekst objavio E. N. Adler, »Un document sur l'histoire des Juifs en Italie«, *Revue des études juives*, 67, 1914, 40–43.

³⁷ Identifikacija je tih naroda problematična. Moglo bi se možda čitati *Zrb* umjesto zablrljano napisanog *Prvn*, što bi značilo da je riječ o Srbima.

»potomci Dodanima; stanuju na obali Velikoga mora od granice Bugara sve do Veneta na moru i odatle se prostiru sve do granice Saksonaca. Zovu ih *Sq̄labim*. Kažu za njih da su sinovi Kanaana, no oni sebe smatraju potomcima Dodanima«³⁸.

Hrvati bi, prema toj židovskoj kronici, bili Slaveni za koje neki vele da potječu od Hama (preko njegova sina Kanaana), ali koji sebe ubrajaju među potomke Jafeta (preko njegova sina Javana i unuka Dodanima). Genealoško vezivanje uz Jafeta moglo je imati priličnu političku važnost, jer bi time Hrvati bili u srodstvu s Grcima (potomcima Javana) i još uže s Dancima (potomcima Dodanima), dok bi vezivanje uz Hamova sina Kanaana značilo srodstvo s Feničanima.

Na kraju bih još usput spomenuo da Ishak ibn Hunain, znameniti prevodilac grčkih filozofskih, medicinskih i matematičkih rasprava na sirijski i arapski (umro u Bagdadu o. 910) piše u svojem djelu *Ta'rih al-atibba* da se izumiteljima medicine smatraju Egipćani i Grci, ali da su to, uz Kaldejece, Babilonce i Perzijance, bili još i Indijci i Slaveni³⁹. On se poziva na izgubljeni pseudogalenski komentar Hipokratove zakletve. Razumije se da to nije dokaz o stvarnoj pionirskoj ulozi Slavena u stvaranju medicine kao znanstvenog umijeća, ali je ipak dragocjeni podatak o uvjerenju arapskih autora u IX. i X. stoljeću o sposobnosti slavenskih naroda da samostalno prijeđu s empirijske na racionalnu, filozofski utemeljenu medicinu.

DVA FILOZOFA, GOTTSCHALK I HASDAI IBN ŠAPRUT, O HRVATIMA U VRIJEME NARODNIH VLADARA

Sažetak

Ranoskolastički filozof i teolog Gottschalk boravio je oko godine 847. na dvoru hrvatskog vladara Trpimira. Načevši dva značajna teološka problema (pitanje dvojne predestinacije i odnos osoba u sv. Trojstvu) osvrnuo se na proricanje ishoda jednog bojnog pohoda u Dalmaciji i na neke karakteristike u govoru ovdašnjih slavenskih i latinskih stanovnika.

³⁸ Ms. *Jerusalem* 8° 31280, fol. 1. Izvorni tekst objavio i komentirao D. Flusser, *The Jossipon (Josephus Gorionides)*, Jeruzalem, 1978, str. 3.

³⁹ Vidi F. Rosenthal, »An ancient commentary on the Hippocratic oath«, *Bulletin of the History of Medicine*, 30, 1956, 52–60, i Grmek, *cit. dj.*, 1961, str. 272. Rosenthal (str. 58) ne može pravo vjerovati da bi tu doista mogla biti riječ o Slavenima, pa pomišlja na korupciju teksta. No svi su rukopisi u tome složni, a istu tvrdnju ponavlja i znameniti arapski povjesničar medicine Ibn Abi Usaibija (umro 1270).

Židovski liječnik i filozof Hasdai ibn Šaprut, ministar na dvoru u Kordobi, primio je oko godine 953. poslanike kralja naroda »Gebalim« (najvjerojatnije hrvatskog kralja Mihajla Krešimira) i preko njih poslao jedno pismo kralju Hazara. On je dao prepisati kroniku *Sefer Jossipon*. U njoj se spominju Hrvati koje neki smatraju potomcima Hama (preko njegova sina Kanaana), ali koji za sebe drže da su potomci Jafeta (preko njegova unuka Dodanima).

DEUX PHILOSOPHES, GOTTSCHALK ET HASDAÏ IBN SHAPRUT, TÉMOIGNENT SUR LES CROATES DU TEMPS DES DYNASTIES NATIONALES

Résumé

Gottschalk (Godescalc d'Orbais), philosophe et théologien de l'époque carolingienne, a séjourné vers 847 à la cour du souverain croate Tèrpimir. Soulevant deux controverses théologiques majeures (la question de la double prédestination et le mystère de la Trinité), Gottschalk commente sa prédiction (fondée sur le comportement du cheval du roi) sur l'issue d'une bataille en Dalmatie et mentionne certaines caractéristiques du langage des habitants slaves et latins de ce pays.

Le médecin et philosophe juif Hasdai ibn Šaprut, ministre à la cour du calife de Cordoue, a reçu vers 953 les ambassadeurs du roi des »Gebalim« (probablement roi croate Michel Kressimir) et a envoyé par leur intermédiaire une lettre au roi des Khazars. Il a fait transcrire la chronique *Sefer Jossipon* dans laquelle on mentionne les Croates tenus par certains pour descendants de Cham (par son fils Canaan), mais qui eux-mêmes se considèrent comme descendants de Japhet (par son petit-fils Dodanim).